

JUAN CARLOS MORENO CABRERA:

*Norberaren hizkuntza
bestearenaren gaineratik
dagoela aldarrikatzea
da nazionalismoa*

MIEL A. ELUSTONDO
IDAZLEA ETA ARGAZKILARIA

Juan Carlos Moreno Cabrera Hizkuntzalaritza Orokorreko irakasle katedraduna da Madrileko Unibertsitate Autonomoan. Hainbat liburu eta artikuluren egile da, eta beraren lanek behin baino gehiagotan inarrosi dituzte han-hemengo bazterrak. *Nacionalismo lingüístico. Una ideología destructiva* (2008) saiakera da horren adibide behinena. Hizkuntza guztiak berdinak direla defenditzen duen ikerlari honek herdoilik ez du mihian gaztelaniaren nagusigoaren oinarri ahulak kritikatzeko, eta espainiar estatuan hitz egiten diren gainerako hizkuntzen aldeko aldarri egiteko.

Faltsua da gaztelaniaz besterik ez dutela elkar ulertzen espainiar estatuko pertsona guztiek

Bertatik bertara zuri entzuna: “Nik ideologia halako bat defenditzen dut: Hizkuntza guztiak berdinak dira”. Horren aldarri egiten jardun beharrak berak zer pentsa ematen digu...

Hizkuntzak gizartean hitz egiten dira, eta gizartean badakigu zer dagoen, ezberdintasun franko. Neke da, eta zail, hizkuntza eta gizartea, bata bestetik bereiztea, gizartearen muinean sortzen baita hizkuntza, haren arrimuan garatzen, lantzen... Nola bereizi hizkuntzaren gizarte funtzioa, alde batean, eta haren egitura, bestaldean? Jendeak ez du hizkuntzaren egiturarik ikusten, baina bai delako hizkuntza hura gizartean nola gauzatzen den, gizarte harremanetan, erlazio pertsonaletan... Jakina, horretaz bezainbatean, hizkuntza guztiak ez dira berdinak, batzuk halako leku jakinetan erabiltzen dira, beste batzuk ez; batzuk halako zoko ezkurturaino barrentzen dira, beste batzuk ez... Baina kontu horiek denak gizarteari dagozkio, haren egiturari, historiari, egoera politikoari, ideologiari... Hori horrela da, agerian denez. Guztiarekin ere, ordea, hizkuntzak baditu beste hainbat alderdi, berezkoak zaizkionak, intrintsekoak, eta horiek erakusten digute hizkuntza guztiak berdinak direla.

Berdinak, zertan, zein oinarriren arabera?

Hizkuntzalaritza Zientifiko Garaikideak frogatu duen gertakaririk handienen artean dago hizkuntzen arteko berdinta-

suna: egituraren arabera hizkuntzak ezberdinak izanagatik ere, oinarri komun bat bera partekatzen dute hizkuntza guztiek, eta are garrantzizkoagoa, denek ere gramatika-garapen maila bera dute. Hizkuntzalaritza Garaikidearen aurkikuntzarik inportanteena da, ene ustez... XVI. eta XVII. mendeetan, kolonialismoa tarteko, Europako gizarteek bestelako komunitate batzuekin egin zuten topo. Haien bizimodua “atzeratutza” jo zuten, “ez eboluzionatua” omen, eta, hortik etorri zen uste okerra, alegia, komunitate haiek, nahitaez, gramatikari dagokionean “gutxiago” garatutako hizkuntzak zituztela, hizkuntza sinpleagoak, soilagoak, hizkuntzok hitz egiten zituzten gizarteak hala ageri omen zirenez. Jakina, ageri, betiere, Europako jendearen begietara. Ez noa ukatzen gizarte batzuk beste batzuk baino garatuago direna, zenbait alderdiri dagokionean, baina hizkuntzalaritzak zalan-tza bihirik gabe erakutsi eta frogatua du komunitate txiki haiek hitz egiten zituzten hizkuntzek, gramatikari –hots, hizkuntzari berari– dagokionez, grekoak, latinak edo bestelako hizkuntza klasikok duen garapen maila bera dutela. Askok gibelondoko galanta jaso zuen hori frogatu zenean, ez bairik gabe frogatu ere. Izan ere, hizkuntzak deskribatzeko metodoa dugu, hizkuntz metodoa, eta ez dago hari itzuri egiterik; zehatza da, eta zorrotza. Eta horixe frogatu du metodoak, erran nahi baita, Hizkuntzalaritza Garaikidearen aurkikuntza paregabea: giza komunitate guztien hizkuntzen gramatika egiturek –idazketa garatu duen ez duen, eta gizarte faktoreak zeinahi direla ere...– garapen maila bertsua dutela. Ikaragarria da aurkikuntza!

Hizkuntza guztiak berdinak dira, gramatika egitura maila bertsuan garatua dute denek. Hizkuntza guztiak ez dira berdinak, hizkuntz komunitate halako batek ez ditu hizkuntza haiek

guztiak berdin, ez berdintasunez, erabiltzen...

Gizartean hizkuntza bat baino gehiago denean, gizarte harremanen ondorio da hizkuntzaren egoera. Gizartean ezberdintasunak gertatzen direnez, nagusigo harremanak eta beste, hizkuntza ere ez da bide horietatik aparte ibiliko. Hizkuntzen kanpo eragilea da hori: hizkuntza eta komunitatea, hizkuntza eta elitea, hizkuntza eta... Kanpo faktoreak betiere, baina, nolahi ere, hizkuntzari atxikiak. Izan ere, hizkuntza ez da objektu hutsa, aktibitate bat baizik, eta jokoan da beste hainbat aktibitatearen artean, izan sozialak, izan politikoak, ideologikoak edo diskurtsiboak... Erlazio konplexuak gertatzen dira, nagusigo harremanak, gizarte egiturari lotutakoak. Arlo horretan gertatzen dira hizkuntzen arteko ezberdintasunak.

Hortik laster da nazionalismo linguistikoa, zure aztergaietarik bat...

Ideologia da, finean... Nik oso modu berezian definitzen dut. Ez da jendeak uste duena. Ni honela hasten naiz nazionalismo linguistikoa definitzen: halako komunitate batek hizkuntza bat du; komunitate horrek uste du bere hizkuntza hori inguruan hitz egiten direnak baino gorago dagoela; delako lehen hizkuntza hura gorago dagoenez, nagusia goa denez, komunitateak sinesten du hizkuntza hori gainerako guztien gainetik ezartzeko, inposatzeko, obligazioa duela, eta, kasu, beherago diren hizkuntza haie-tako hiztunen onerako ere! Inposizio horrek, jakina, hala-moduzko kondizionamendu historiko, politiko eta demografikoak ditu atzean. Dena dela, beti bat eta bera da ondorioa: hizkuntza ustez nagusia duela sinesten duen herriak delako hizkuntza hori bestelakoen gainetik ezartzeko joera. Chauvinismo halako bat duzu. Nik nazionalismo linguistiko izena eman diot. Bestalde, nazionalismo linguistikoa ez da hizkuntza subordinatu

bat izan eta hura errebindikatzea jotzea. Hori ez da nazionalismo linguistikoa! Nire hizkuntza besteak baino gorago dagoela uste izatea eta, hortik datorrenez, nire herria ere besteak baino gehiago dela uste izatea, bai. Izango dira, noski, heia-gora egingo dutenak: “Hori ez duk nazionalismo linguistikoa!”. Ados, emaiizu X izena, berdin zait, baina horra, finean, gertatzen dena!

Nazionalismo linguistikoa, eskusiboa da halako eta halako hizkuntzarena?

Ezta pentsatu ere! Jakina, hizkuntzak ez dira inperialistak, erakunde politikoak baizik. Hala ere, metonimiziaz baliatuz, laburtuz, hitz egiten dugu horrela. Alegia, ingelesak, frantsesak, errusierak, portugesak, indonesierak, txinerak... era berean jokatzeko dute nazionalismo linguistikoa dagokionez. Batzuk inperioa izan dira, eta arrazoi ekonomiko, politiko eta demografikoak tarteko, hainbat lurraldetara hedatu dira, eta beren hizkuntza inposatu dute lurraldean lurraldeko hizkuntzaren gainetik. Beraien hizkuntzaren erabilera ezarri dute, derrigorrez, hura prestigiatu dute, lekuan lekuko hizkuntzak gutxietsirik, bazterturik. Ideologia horri “Inperialismo linguistikoa” izena emana dio Robert Phillipsonek. Halaxe du liburu bat idatzia, *Linguistic Imperialism*, non ingelesaren inperialismoa modu harrigarrian kontatzen duen: nola indartzen den, nola inposatzen, British Councilen egitekoa... Bikain azaltzen ditu inperialismoaren atzean gordean dauden mekanismo ekonomiko, politiko eta ideologikoak oro. Bertatik edan nuen nire liburua egin orduko.

Zergatik du inork bere hizkuntza bestearenaren gainetik jartzeko nahia?

Botere politiko nagusi bat den guztietan—edo gehienetan, bederen—, botere hori halako hizkuntza bati loturik ageri da. Nagusigo politikoa, jakina, hizkuntzaren

eremuraino heldu ohi da. Nagusigoak inposizioa dakar, botere zentral bat ezartzea hainbat lurraldetan. Boterea ez dator isilik, hizkuntza dakar, eta boterearen atzaparra iristen den punturaino helduko da erregimen haren hizkuntza. Hizkuntza, bere horretan, jokoaren parte da, osagai ekonomiko, politiko, historiko, ideologiko eta beste askorekin batera. Hizkuntza ez dago gizarte harremanetatik aparte. Ezin du egon, gizarte gertakaria baita, izan, hizkuntza. Ezinbestekoa da harremanetarako. Gizarte harremanak nolako, hizkuntzaren egoera halako.

Zer diozu nazionalismo linguistikoa horrek sortzen dituen mitoen gainean?

Handiena, hizkuntza batzuk gorago dardela beste batzuk baino: “Nirea besteen gainetik dago”. Menendez Pidalek esaten zuen, adibidez, Iberiar penintsulan erromantzeak eratzen hasi zirenean, Gaztelako erromantzea geroan nagusituko zireneko soluzio fonetikoak hartzera zuzenduta zegoela. Zioen gainerako erromantzeek porrot egitera zuzenduta zeuden apustu fonetikoak egin zituztela. Menendez Pidalek esana da, idatzia. Baina hori *a posteriori*ko ideologia bat baizik ez da: “Hemen bada nazio bat, nagusia, Gaztelakoa—edo Espainiakoa—, hizkuntza bat duena, nagusia...”. Hori nola edo hala justifikatu beharra dago, ordea, eta, beraz, hizkuntza jaio zen garaian bertan delako hizkuntza nagusi horrek ezaugarri intrintsekoak izatea ezinago justifikazio historiko egokia zaigu. Mitologia purupurua, jakina. Oraingo egoera zuritu behar denez, iragana bera zuritzen da. Biribila Menendez Pidalena!

Gaur egun...

Gaur egun indarrean dagoen mitoa, berriz, gaztelaniaz besterik ez dutela elkar ulertzen espainiar estatuko pertsona guztiek. Faltsua. Hizkuntza komunen mitoa: hizkuntza demokratiko bakarra, guztiok berdintzen gaituena, guztiok

aukera berdintasuna bermatzen diguna... gaztelania! Omen. Espainiakoa nazionalismo linguistikoa gaur egun duen axioma da: “Espainia da espainiar guztiek elkar ulertzen hizkuntza bakarra”. Baina badiotsut, axioma faltsua da, eta ideologikoa: ni, gaztelania hiztuna naizen honek, galego hiztuna eta katalan hiztuna ulertzeko gai naiz; era berean, galego hiztuna gaztelania ulertzeko gai da. Zergatik diote, beraz, gaztelania dela elkar ulertzeko dugun hizkuntza bakarra? Eta, hala ere, jendeak sinetsi egin du leloa.

Zergatik du jendeak diskurtso hori sinesten, eta ez pekoz gora iraultzen?

Oso delako eroso. Diskurtso hori sinetsi eta ez du beste hizkuntzarik ikasi beharrik. Kezkarik ez. Munduan dagoen gauzarik erosoena: “Nik ez dut nire burua zertan behartu, galegoz mintzo denak gaztelaniaz ere baitaiki, eta katalanez eta euskaraz mintzo denak. Nik besterik ikasi? Ez dut zertan!”. Baina, berez, gaztelania hiztunok galegoa eta katalana—ez dut esango euskara, beste sistema batekoa baita— ulertzeko gai gara, hainbat mende iraun duen harremana lagun. Haietako gurea ulertzeko bezain gai gara gu—gaztelania hiztunok— haiena ulertzeko. Kontrakoa esatea, alegia, gaztelania hiztunok ez garela gai, arrazakeria litzateke, gure gaitasun intelektuala gutxiestea. Hortaz, diot, gaztelania hiztunok badugu inguruko hizkuntzok ulertzeko gaitasuna, nahiz eta diskurtso ofizialak esan gaztelania dugula hizkuntza komun bakarra, guztiok elkar ulertzeko hizkuntza bakarra. Jendeari, berriz, ongi zaio diskurtso hori sinestea, eroso baita, ez baitu ahalegin bihirik egin behar. Eta ez du ahalegin egin behar, egin nahi, gaztelania ez beste hizkuntza eta kulturak gutxietsi egiten dituelako; mespretxatzen ditu.

Mespretxatzen?

Bai, hizkuntza bat preziatzen dugunean berealdiko ahaleginak egiten baititugu,

dirutza gastatzen, hura ikasteko. Hori da ingelesaren kasua. Zenbat diru gastatzen du jendeak ingelesa ikasten, zenbat denbora ematen dio? Balio handia ematen diote. Alegia, inork zer edo zer egiazki baloratzen duenean, garrantzizkotzat jotzen, ahalegina egiten du. Espainian, ordea, “gurea –gaztelania, jakina– baino gutxiago” diren hizkuntzat hartuak dira galegoa, katalana eta euskara, eta ez du merezi haiek ikastea, ahaleginik egitea ere! Ez dugu aberastasuna preziatzen, dibertsitatea... Mespretxua, eskumenean duguna baloratzen ez dugun heinean. Baina mespretxua betiere. Hitz egin euskaraz Madrilen, laster baztertuko zaituzte, aurpegiatuko dizute: “Gaztelaniaz badakizu, hitz egin gaztelaniaz!”. Mespretxua, zenbaitetan, “gutxiago” den hizkuntza horretako hitzunen gogoraino sartu da: “Gureak ez du balio. Lotsa ematen dit galegoz –halaber, euskaraz, katalanez– hitz egiteak!”.

“Nirea” ez besteko hizkuntzen zailtasuna, mitoa da?

Ez da zailtasun kontua, motibazioa baizik. “Euskara zaila da”. Motibazioaren arabera... Ni euskaraz ikasten hasi nintzenean, adibidez, konturatu nintzen han eta hemen entzuten nituen izenek esanahia zutela. Zubizarreta, Garaikeotxea, Koipe, Ikusi, Otsein... bat-batean, esanahiaren jabe egin zitzaizkidan. Horrek neure hizkuntzaren gainean pentsatzeko ordu arte ez bezalako dimentsioa eskaini zidan! Aberasgarri gertatu zitzaidan, zeharo. Fantastikoa!

Mitook hizkuntzon normalizazioa galarratzen dute, zailtzen?

Dударik gabe. Giro horretan sortua da inposizioaren inguruko kanpaina. Inposizioa, katalana inposatu nahi omen da Katalunian, euskara Euskal Herrian, galegoa Galizian. Jende askok sinetsi egiten du! Horixe burugabekeria! Kontua da gaztelania izan dela, denbora luzean,

hizkuntza menderatzailea hiru herrialdeotan. Eta, gaur egun, gaztelaniaren nagusigo erabateko hori ez da hain erabatekoa estatuan, beste hizkuntzak ere bere burua erakusten ari baitira. Askok ezin du hori onean eraman, nonbait. Nire iritziz, ongi da gizarteak eleaniztun izatea, baina hizkuntza bat nagusitu behar baldin bada, izan dadila bertakoa: katalana, euskara edo galegoa. Ideala litzateke hizkuntza guztiak maila berdinean egotea baina ez dut horrelako gizarterik ezagutzen: beti bada hizkuntza bat besteak baino gehiago erabiltzen dena. Bi hizkuntza erabiltzen direla, primeran, baina izan dadila bertakoa nagusia. Logikoa iruditzen zait, nahiz eta askok ez duen ni bezala pentsatzen. Are gutxiago Madrilen...

Espainiako hiriburuan, erdigunean...

Niri, esaterako, nazionalista naizela esan izan didate, nazionalismo linguistikoren kritika egiten dudalako! Esan dut zer den nazionalismoa: norberaren hizkuntza bestearenaren gainetik dagoela aldarrikatzea. Ez dut ezagutzen katalanik, katalana gaztelaniaren gainetik dagoela esaten duenik. Katalanez bizi nahi duten katalanak besterik ez ditut ezagutzen, katalanez bizitzeko eskubidea dutenak, ni gaztelaniaz bizi naizen modu berean bizitzeko eskubidea dutenak. Eta hori ezinezkoa da Katalunian, ezinezkoa da Euskal Herrian, ezinezkoa Galizian.

“Hizkuntza, informazioa transmititzeko mekanismoa besterik ez da”, diote...

Ez hori bakarrik. Inperialista linguistikoek sartu nahi diguten ideia da hori. Hizkuntzak komunikazio-tresna direla diote haiek, eta, guztiok bata bestearekin komunikatzekotan, ingelesa ikasteko esaten digute. Baina hori baino gehiago da hizkuntza. Lehenengo, ez da tresna, aktibitate multzoa baizik. Ez da gauzakeria, ez da lapitza, ez da trena... Badira tren batzuk –ingelesa, kasu– herrialde

Hizkuntza ustez nagusia duela sinesten duen herriak delako hizkuntza hori bestelakoen gainetik ezartzeko joera du

askotatik barna dabilzanak. Beste batzuk –jo dezagun, euskara–, beren lurralde ñimiñoan baizik hara-hona dabilzanak. Baina hizkuntza ez da tren ez tresna, giza aktibitate askoren multzoa baizik. Aktibitate horien artean komunikazioa dago; baina ez hori bakarrik, baita adierazpena, kultura, psikologia eta beste. “Informazioa transmititzeko mekanismoa...” hori horrela balitz, bai, hizkuntza bat eta kito, elkarri informazioa transmitituko genioke –jakin egin behar nork nori zer transmitituko likeen!– eta aurrera. Hizkuntzak kultura, ideiak, mundu ikuskera... ditu bere baitan. Horrela ez balitz, laster ginatke George Orwellen 1984ko hartan! Komunikaziorik egiazkoena ez da gertatzen ideia berdinak ditugunon artean, hizkuntza bat bera –eta are, hizkelgi bat bera– dugunon artean... Komunikazioa izatekotan, ezberdintasuna behar dugu, komunikazioa sorkuntza baita, eta horretarako nahitazeko da dibertsitatea. Sorkuntza da gakoa: mezuak sortzen ditugu, inork agindu gabe. Ideologia inperialistak mezu bat bakarra dagoela sinetsarazi nahi digu, hizkuntza bat bakarra, bat bera guztiontzat. Eta diot nik: hizkuntza bat bera, ideia berak, ikusmolde bera... Hor ez dago komunikaziorik. Besteren ideietara egokitze prozesua da komunikazioa, besteren pentsatzeko eta adierazteko modura geure buruak egokitzea. Hortxe sortzen da giza kreatibitatea, sorkuntza eta, finean, komunikazioa. ■